

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.95

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2025.3.43>

Аркуша Л. І.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології
Національного університету «Одеська юридична академія»

Цільмак О. М.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри психології
Національного університету «Одеська юридична академія»

Чернов О. В.,

доктор філософії в галузі право,
доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології
Національного університету «Одеська юридична академія»

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДІАГНОСТИКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПЕРВЕРСІЙ ЯК ЧИННИКІВ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ

Анотація. У статті розглядається складний феномен кримінальних перверсій як одного з чинників, що формують злочинну поведінку. Наголошується на міждисциплінарному характері цієї проблеми, оскільки її дослідження потребує інтеграції знань кримінології, криміналістики, психології, психіатрії та соціології. Кримінальні перверсії визначаються як стійкі відхилення у сфері потреб, потягів та поведінкових моделей, що мають деструктивну спрямованість і безпосередньо впливають на механізм злочину.

У роботі окреслено основні методи дослідження цього явища: психологічні (тести, інтерв'ю, проективні методики), кримінологічні (аналіз статистики та соціального контексту), криміналістичні (реконструкція способів вчинення злочину, дослідження слідів), соціологічні (опитування, анкетування), а також міждисциплінарні підходи, що забезпечують комплексне бачення проблеми. Особливу увагу приділено методам діагностики у судово-слідчій практиці та судово-психологічній експертизі, які дозволяють виявити вплив девіантних схильностей на формування мотивів злочину, оцінити осудність і рівень суспільної небезпечності особи.

Окремо наголошується на сучасних технологіях діагностики, серед яких поліграф, нейровізуалізація та комп'ютеризовані системи аналізу когнітивних реакцій, що відкривають нові перспективи у виявленні прихованих перверсивних нахилів. Разом із тим підкреслюється необхідність дотримання етичних та правових стандартів при їх застосуванні.

Зроблено висновок, що ефективна система дослідження та діагностики кримінальних перверсій повинна мати не лише науково-теоретичне, але й практичне значення: допомагати у розслідуванні злочинів, проведенні експертиз, а також у профілактиці девіантної та злочинної поведінки.

Ключові слова: кримінальні перверсії, злочинна поведінка, злочин, судова експертиза, діагностика, методи дослідження, психологія, девіації, криміналістика.

Arkusha L. I., Tsilimak O. M., Chernov O. V. Methods of research and diagnosis of criminal perversions as factors of criminal behaviour

Abstract. The article examines the complex phenomenon of criminal perversions as one of the factors that shape criminal behaviour. The interdisciplinary nature of this problem is emphasised, as its study requires the integration of knowledge from criminology, criminalistics, psychology, psychiatry and sociology. Criminal perversions are defined as persistent deviations in the sphere of needs, desires and behavioural patterns that are destructive in nature and directly influence the mechanism of crime.

The paper outlines the main methods of researching this phenomenon: psychological (tests, interviews, projective techniques), criminological (analysis of statistics and social context), criminalistic (reconstruction of crime methods, trace examination), sociological (surveys, questionnaires), as well as interdisciplinary approaches that provide a comprehensive view of the problem. Particular attention is paid to diagnostic methods in judicial and investigative practice and forensic psychological examination, which allow identifying the influence of deviant tendencies on the formation of crime motives, assessing sanity and the level of public danger of a person.

Special emphasis is placed on modern diagnostic technologies, including polygraphs, neuroimaging, and computerised cognitive response analysis systems, which open up new perspectives in detecting hidden perverse tendencies. At the same time, the need to comply with ethical and legal standards when using these technologies is emphasised.

It was concluded that an effective system for researching and diagnosing criminal perversions should have not only scientific and theoretical significance, but also practical significance: it should assist in the investigation of crimes, the conduct of expert examinations, and the prevention of deviant and criminal behaviour.

Key words: *criminal perversions, criminal behaviour, crime, forensic examination, diagnostics, research methods, psychology, deviations, forensic science.*

Актуальність. У сучасній кримінологічній та криміналістичній науці проблема дослідження кримінальних перверсій як чинників злочинної поведінки посідає особливе, концептуально значуще місце. Ці явища розглядаються як складні й багатоаспектні девіації, що виходять за межі традиційного розуміння злочинності, адже вони пов'язані не лише з порушенням правових норм, а й з глибокими деформаціями морально-психологічних установок, соціальних орієнтирів та особистісних цінностей індивіда. Власне поняття кримінальних перверсій у науковому дискурсі трактується як специфічна форма відхилень від соціально прийнятих та юридично закріплених норм поведінки, що проявляється у патологічній спрямованості мотивації, збоченій трансформації потреб та цілей, а також у використанні асоціальних способів їх досягнення.

Кримінальні перверсії становлять собою не лише об'єкт міждисциплінарних досліджень, у яких поєднуються знання права, психології, психіатрії, соціології та криміналістики, а й важливий практичний орієнтир у діяльності органів досудового розслідування, судово-психологічної експертизи та профілактичних інституцій. Знання про механізми формування та прояву таких девіацій дозволяє правоохоронним органам своєчасно виявляти латентні тенденції у поведінці злочинців, будувати адекватні криміналістичні версії та прогнозувати подальші дії правопорушників. У судово-експертній практиці врахування специфіки кримінальних перверсій

дає можливість більш точно встановлювати мотиви вчинення злочину, визначати психологічний стан особи під час протиправних дій та відрізнити випадки свідомої кримінальної активності від вчинків, зумовлених глибокими патологічними розладами.

Особливе значення кримінальні перверсії мають і для розуміння внутрішньої структури злочинної поведінки. Вони визначають особливості формування мотивації злочинця, впливають на його ставлення до суспільства, жертви, самого себе та наслідків власних дій. Саме характер перверсивних деформацій часто визначає, які способи вчинення злочину обирає правопорушник, якими механізмами маскує свою протиправну діяльність і які методи протидії правосуддю використовує. Це може проявлятися як у витончених формах приховування злочину, так і у навмисному провокуванні слідства на хибні сліди, у використанні нестандартних засобів впливу на потерпілих, свідків чи навіть представників правоохоронних органів.

У зв'язку з цим питання розкриття сутності кримінальних перверсій і розробка ефективних методів їх наукового дослідження та практичної діагностики постають одними з ключових у сучасному науковому дискурсі. Їхнє ґрунтовне вивчення дозволяє не лише формувати комплексні уявлення про детермінанти злочинної поведінки, але й створювати надійні інструменти для профілактики правопорушень. Водночас актуальність цих досліджень обумовлюється і тим, що в умовах зростання соціальної напруженості, появи

нових форм організованої злочинності та поширення девіантних практик питання своєчасного виявлення і попередження кримінальних перверсій стає не лише теоретично важливим, а й безпосередньо практично необхідним.

Метою статті є обґрунтування методів дослідження та діагностики кримінальних перверсій як важливих чинників злочинної поведінки, а також визначення їх значення для кримінологічної теорії та практики розслідування злочинів. Для досягнення мети передбачено розв'язання таких завдань: проаналізувати поняття та сутність кримінальних перверсій у системі девіантної поведінки; дослідити існуючі методи їх наукового дослідження та практичної діагностики; визначити можливості використання результатів психодіагностичних і криміналістичних досліджень у діяльності органів досудового розслідування; окреслити основні проблеми і перспективи вдосконалення інструментарію діагностики таких явищ.

Методологічну основу статті становить комплекс принципів, підходів і методів, застосування яких забезпечує міждисциплінарний характер дослідження. Поєднання правових, психологічних, психіатричних, соціокультурних та криміналістичних підходів дозволяє комплексно розкрити сутність кримінальних перверсій як факторів, що детермінують злочинну поведінку. У процесі дослідження застосовуються загальнонаукові методи (аналіз, синтез, систематизація, класифікація), спеціальні психологічні методи (клінічні бесіди, психодіагностичні тести, проєктивні методики), а також криміналістичні прийоми моделювання та реконструкції механізмів злочинної діяльності. Такий методологічний підхід забезпечує комплексність і об'єктивність отриманих результатів, необхідних для вдосконалення як наукового розуміння проблеми, так і практичних заходів з протидії злочинності.

Виклад основного матеріалу. Поняття кримінальної перверсії є багатограним і складним для однозначного тлумачення. У широкому сенсі воно охоплює будь-які девіантні прояви, що виходять за межі соціально прийнятої норми та набувають злочинного

характеру. Йдеться про ті випадки, коли індивідуальні психічні чи поведінкові особливості людини призводять до формування специфічних стійких відхилень, що набувають юридичного значення, оскільки стають джерелом суспільно небезпечних дій [1]. Таким чином, кримінальні перверсії можна визначити як аномальні психологічні чи соціально зумовлені відхилення, що виступають каталізатором злочинної активності й зумовлюють специфіку протиправної поведінки.

Важливою характеристикою кримінальних перверсій є їхня відносна стійкість і повторюваність у поведінці особи. Якщо разові девіації можуть пояснюватися випадковими обставинами чи ситуативними факторами, то кримінальна перверсія завжди відображає більш глибокі внутрішні механізми особистості, які сформувалися під впливом біологічних, психологічних або соціальних чинників. У цьому сенсі вони часто набувають ознак стійкої патологічної схеми поведінки, що реалізується незалежно від змін зовнішнього середовища.

У кримінологічній літературі кримінальні перверсії розглядаються крізь призму їх впливу на злочинну поведінку. Дослідники підкреслюють, що вони стають своєрідними «тригерами», які визначають як саме особа сприймає навколишню дійсність, яким чином вона будує взаємодію з іншими людьми і чому обирає злочин як спосіб реалізації власних потреб чи вирішення конфліктів [2]. Саме тому такі відхилення можуть пояснювати як механізм вчинення окремих категорій злочинів, так і феномен повторності та рецидиву, коли особа, навіть після покарання, знову повертається до протиправних дій.

Психологічна природа кримінальних перверсій пояснюється поєднанням кількох ключових факторів. По-перше, це індивідуальні особливості особистості, які можуть мати спадкове чи біологічне підґрунтя. По-друге, значний вплив справляє середовище виховання та соціалізація. По-третє, важливу роль відіграють психотравмуючі ситуації, що здатні радикально змінювати сприйняття світу й формувати патологічні установки. Таким чином, перверсія не виникає раптово, а формується як складний результат взає-

модії біологічних, психологічних і соціальних чинників.

Для криміналістики особливе значення має те, що кримінальні перверсії впливають не лише на внутрішні мотиваційні процеси, а й на зовнішні прояви злочинної поведінки. Вони визначають вибір об'єкта злочинного посягання, способи його реалізації, характер використаних знарядь і навіть моделі маскуванню слідів злочину. Наприклад, у випадках сексуально орієнтованих злочинів саме перверсивні нахили визначають специфічні дії злочинця, які не можна пояснити лише матеріальною зацікавленістю. Таким чином, дослідження й діагностика кримінальних перверсій набувають значення не лише для загальної профілактики, а й для розкриття конкретних злочинів.

Дослідження кримінальних перверсій як чинників злочинної поведінки потребує міждисциплінарного підходу. Виключно психологічні чи виключно правові методи тут виявляються недостатніми. Необхідним є поєднання кримінологічного аналізу, психологічної діагностики, криміналістичного вивчення способів учинення злочину та соціологічних методів, що дозволяють простежити взаємозв'язок індивідуальних відхилень із ширшими суспільними процесами. Усе це створює підґрунтя для більш глибокого розуміння феномену кримінальних перверсій та вироблення ефективних стратегій їх виявлення.

Особливу увагу слід приділити класифікації кримінальних перверсій, адже вона визначає методіку їхнього подальшого дослідження. Вони можуть поділятися за критерієм психологічної основи (сексуальні, агресивні, маніакальні), за критерієм соціального прояву (антисоціальні, деструктивні, асоціальні) чи за ступенем впливу на злочинну поведінку (безпосередньо зумовлюючі злочин та супутні, що лише посилюють криміногенну налаштованість). У кожному випадку обираються різні методи дослідження, оскільки одна справа діагностувати сексуально девіантні схильності, а інша – патологічну схильність до агресивних форм поведінки.

Не менш важливим аспектом є питання, як саме кримінальні перверсії перетворюються на реальні злочини. Адже далеко не кожна девіантна установка обов'язково втілюється

у протиправні дії. Для цього потрібна наявність зовнішніх умов, що стимулюють реалізацію внутрішніх схильностей [3]. Таким чином, методи дослідження кримінальних перверсій повинні враховувати як внутрішній стан особи, так і ті соціальні, економічні та культурні фактори, які створюють сприятливе середовище для прояву злочинної поведінки. Саме тому діагностика має носити комплексний характер.

З огляду на значущість цієї проблематики, сучасна наука приділяє велику увагу розробці нових методів дослідження та діагностики кримінальних перверсій. Поряд із традиційними психологічними тестами й бесідами все активніше застосовуються інструментальні методики, що дозволяють фіксувати зміни у психофізіологічних реакціях, аналізувати невербальну поведінку чи використовувати комп'ютерне моделювання для відтворення механізмів злочинної поведінки. Це відкриває нові перспективи у виявленні глибинних чинників, які часто залишаються непомітними для класичних методів дослідження.

Усе зазначене дає підстави стверджувати, що дослідження кримінальних перверсій є ключем до розуміння багатьох складних явищ злочинності. Вони дозволяють пояснити мотиваційний бік злочинної поведінки, виявити закономірності у виборі об'єктів посягання, встановити механізми повторності та рецидиву. Водночас ефективна діагностика цих явищ має вагоме практичне значення, адже сприяє як успішному розслідуванню конкретних злочинів, так і формуванню профілактичних заходів, здатних запобігати новим проявам кримінальної активності [4].

Методи дослідження кримінальних перверсій є основою для їх розуміння і подальшої діагностики, адже саме від точності, повноти та об'єктивності зібраних даних залежить правильність наукових висновків і практичних рішень у сфері кримінальної юстиції. Вибір методів визначається багатьма чинниками: рівнем наукового знання, доступністю технологій, специфікою самого досліджуваного явища, а також етичними та правовими обмеженнями. У сучасних умовах найбільш ефективним підходом визнається поєднання кількох методів, що дозволяє охопити різні

аспекти кримінальних перверсій і відобразити їх комплексну природу.

Першим і найтрадиційнішим напрямом є застосування психологічних методів. Вони спрямовані на дослідження внутрішнього світу особистості, її мотиваційних структур, емоційних станів та поведінкових установок. До класичних психологічних методів належать клінічне інтерв'ю, проєктивні тести, опитувальники та психометричні методики. Їхня цінність полягає в тому, що вони дозволяють не лише виявити факт наявності тих чи інших девіантних схильностей, але й зрозуміти механізми їх формування та функціонування. Наприклад, використання проєктивних методик дає змогу виявити приховані установки та несвідомі імпульси, які можуть бути важливими чинниками злочинної поведінки.

Особливе місце займають методи психофізіологічної діагностики, що дозволяють досліджувати реакції організму у відповідь на певні стимули. Йдеться про використання поліграфа, аналіз мікровиразів обличчя, вивчення невербальних проявів та вимірювання фізіологічних показників, таких як частота серцевих скорочень чи електропровідність шкіри. Хоча ці методи викликають багато дискусій з огляду на їхню точність та правомірність використання у кримінальному процесі, вони все ж є потужним інструментом виявлення психологічних відхилень, які можуть свідчити про наявність кримінальних перверсій.

Психіатричні методи, тісно пов'язані з психологічними, дозволяють досліджувати глибші рівні особистості, включно з можливими психопатологічними розладами. Вони мають важливе значення при встановленні осудності чи неосудності особи, а також при з'ясуванні, чи пов'язані її злочинні дії з наявними патологічними відхиленнями. Судово-психіатрична експертиза у цьому випадку виступає головним інструментом, оскільки дозволяє на науковому рівні дати відповіді на питання, що мають безпосереднє юридичне значення.

Кримінологічні методи дослідження кримінальних перверсій орієнтовані на виявлення закономірностей їх поширення у суспільстві, визначення соціальних детермінант і факторів ризику. Вони включають аналіз ста-

тистичних даних, соціологічні опитування, інтерв'ювання різних груп населення та вивчення матеріалів кримінальних проваджень. Завдяки цим методам можливо простежити зв'язок між соціально-економічними умовами та формуванням перверсивних установок, виявити групи підвищеного ризику та визначити профілактичні заходи. Кримінологічний підхід дозволяє побачити кримінальні перверсії не лише як індивідуальну патологію, а й як соціальний феномен, який відображає дисфункції у розвитку суспільства.

Важливе місце у дослідженні кримінальних перверсій належить криміналістичним методам. Вони спрямовані на виявлення слідів, що залишаються у процесі злочинної діяльності, та їх подальший аналіз. Криміналістика розглядає перверсивні прояви як чинники, що визначають специфіку слідової картини. Наприклад, спосіб вчинення злочину, вибір жертви, характер завданих ушкоджень можуть безпосередньо свідчити про певні перверсивні схильності злочинця [5]. Дослідження цих аспектів дає змогу не лише відновити обставини злочину, а й створити психологічний портрет правопорушника, що суттєво полегшує його розшук.

Сучасна криміналістика все активніше застосовує методи профайлінгу, що базуються на аналізі поведінкових моделей злочинців. Профайлінг дозволяє виявити повторювані ознаки, які характерні для певних типів кримінальних перверсій, та прогнозувати подальші дії злочинця. Він ґрунтується на поєднанні психологічних знань і криміналістичного аналізу. Профайлер на основі зібраних даних створює психологічний портрет злочинця, визначає його можливі мотивації, рівень інтелекту, емоційний стан та соціальні особливості. У випадках, коли злочини мають виразні перверсивні елементи, профайлінг дозволяє виявити їхню природу та передбачити подальші дії злочинця. Це особливо важливо у випадках розслідування серійних злочинів, де мотиваційна структура злочинця є ключем до його ідентифікації. Таким чином, криміналістичні методи дослідження кримінальних перверсій тісно переплітаються з психологічними, утворюючи єдиний комплекс.

Соціологічні методи також відіграють значну роль, адже кримінальні перверсії не можна пояснити виключно на рівні індивіда. Вони завжди мають соціальний контекст. Використання соціологічних опитувань, анкетування, спостереження та контент-аналізу дозволяє з'ясувати, як суспільні норми та культурні цінності впливають на формування перверсивних схильностей. Наприклад, у суспільствах, де домінує культ насильства, агресивні форми перверсій можуть мати значно вищий рівень поширеності.

Окрему групу становлять методи міждисциплінарного дослідження, які інтегрують психологічний, соціологічний, кримінологічний та криміналістичний підходи. Це дозволяє не лише описати феномен кримінальних перверсій, а й створити більш цілісну картину їхнього функціонування. Прикладом може бути комплексне вивчення особистості злочинця, що поєднує психологічне тестування, аналіз його соціального оточення, вивчення матеріалів кримінального провадження та дослідження матеріальних слідів злочину. Такий підхід дає змогу виявити як індивідуальні, так і соціальні механізми формування перверсивних установок.

У сучасній науці зростає роль інформаційних технологій у дослідженні кримінальних перверсій. Використання комп'ютерного моделювання дозволяє створювати віртуальні реконструкції злочинних дій, аналізувати поведінкові сценарії та прогнозувати ймовірні варіанти розвитку подій. Крім того, дедалі ширше застосовуються методи аналізу великих масивів даних (Big Data), що відкриває можливості для виявлення прихованих закономірностей у поведінці правопорушників. Це має особливе значення у випадках кіберзлочинності, де нові форми перверсивної поведінки проявляються у віртуальному середовищі.

Не можна оминати увагою й етичні аспекти застосування методів дослідження кримінальних перверсій. Вивчення інтимних сторін особистості, особливо коли йдеться про сексуальні девіації чи агресивні нахили, завжди пов'язане з ризиком порушення прав людини. Тому дослідники та практики мають дотримуватися балансу між потребами науки і прак-

тики та захистом людської гідності. Використання будь-яких методів має відбуватися виключно у правовому полі та з урахуванням етичних стандартів.

Таким чином, методи дослідження кримінальних перверсій можна охарактеризувати як надзвичайно різноманітні та багатовимірні. Вони охоплюють психологічні, психофізіологічні, криміналістичні, кримінологічні, соціологічні й міждисциплінарні інструменти. Лише їх комплексне застосування дозволяє розкрити всю складність цього феномена і зрозуміти його вплив на злочинну поведінку. У свою чергу, отримані результати стають основою для розробки діагностичних методик, що мають вирішальне значення для слідчої та судової практики.

Методи діагностики кримінальних перверсій посідають особливе місце у системі криміналістичного та кримінологічного аналізу, адже вони дозволяють не лише досліджувати ці явища у теоретичному вимірі, а й практично застосовувати знання для вирішення завдань кримінального судочинства. На відміну від дослідження, яке спрямоване на пізнання загальних закономірностей, діагностика має прикладний характер і передбачає безпосереднє виявлення перверсивних схильностей конкретної особи, встановлення їхнього зв'язку із злочинною поведінкою та формулювання висновків, що можуть мати доказове значення.

Діагностика кримінальних перверсій у кримінальному процесі здійснюється переважно у формі судово-психологічної та судово-психіатричної експертизи. Ці види експертної діяльності спрямовані на вивчення особистості підозрюваного, обвинуваченого або підсудного, визначення його психологічного стану, особливостей мотиваційної сфери та можливих психопатологічних відхилень. У випадку, коли є підстави припускати наявність стійких відхилень, що можуть впливати на осудність, експертиза стає обов'язковою [6]. Саме тут питання діагностики набуває особливого значення, адже від його результатів може залежати вирішення справи по суті.

Одним із найбільш поширених методів діагностики виступає клініко-психологічне обстеження. Воно базується на глибинному

інтерв'ю з особою, аналізі її життєвого шляху, умов виховання, міжособистісних стосунків та соціального функціонування. Важливим є встановлення повторюваних моделей поведінки, які можуть свідчити про наявність перверсивних схильностей. У поєднанні з психометричними тестами це дозволяє експертові скласти цілісну картину особистості та визначити, наскільки її відхилення вплинули на скоєння злочину.

Для діагностики широко використовуються стандартизовані тести та опитувальники. Серед них особливе місце посідають методи, що вимірюють рівень агресивності, тривожності, схильність до девіантної поведінки, сексуальні переваги та рівень соціальної адаптованості. Такі методи дають кількісні результати, які можна інтерпретувати у контексті кримінального провадження. Однак їхнє застосування потребує високої кваліфікації, адже існує ризик спотворення результатів через навмисні маніпуляції з боку обстежуваного.

Діагностика кримінальних перверсій нерідко здійснюється з використанням інструментальних методів. Поліграф, хоча і не має офіційного статусу доказу у багатьох правових системах, активно застосовується як допоміжний засіб для виявлення прихованих схильностей і перевірки достовірності показань. Додатково використовуються методи нейровізуалізації, які дозволяють досліджувати активність головного мозку під час реакції на певні стимули. Ці методи поки що перебувають на стадії наукових експериментів, однак вони відкривають перспективи для майбутнього розвитку кримінальної діагностики.

Криміналістичний аспект діагностики полягає у вивченні слідової інформації, що відображає прояви кримінальних перверсій. Це може бути вибір жертви, характер завданих тілесних ушкоджень, спосіб вчинення та приховування злочину. Такі ознаки дозволяють експертам і слідчим зробити висновки про наявність певних девіантних схильностей у злочинця. Наприклад, при розслідуванні серійних убивств із вираженими елементами жорстокості саме аналіз характеру дій злочинця дає змогу діагностувати агресивні чи садистські перверсії.

У судовій практиці діагностика кримінальних перверсій часто пов'язана з питанням встановлення осудності. Важливо не лише констатувати наявність відхилень, а й визначити, наскільки вони впливали на здатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними. Тут ключовим є розмежування між психопатологічними розладами та стійкими девіантними схильностями, які не позбавляють людину осудності, але значною мірою визначають її злочинну поведінку. Це завдання потребує високого професіоналізму експертів та глибокого аналізу кожної конкретної ситуації.

Значення діагностики кримінальних перверсій виходить далеко за межі конкретних кримінальних проваджень. Вона має велике профілактичне значення. Виявлення перверсивних схильностей на ранніх стадіях дозволяє здійснювати превентивні заходи, спрямовані на корекцію поведінки, психотерапію чи соціальну підтримку. Це особливо важливо у роботі з неповнолітніми, де своєчасна діагностика може запобігти формуванню стійкої криміногенної установки. У цьому контексті велике значення мають освітні та виховні інституції, які можуть здійснювати первинну діагностику та направляти осіб до фахівців.

Водночас слід визнати, що сучасна діагностика кримінальних перверсій стикається з низкою проблем. По-перше, це недостатня розробленість єдиних критеріїв і стандартів, які б дозволяли уніфікувати підходи до діагностування. По-друге, існують обмеження у використанні деяких інструментальних методів через етичні та правові норми. По-третє, є ризик стигматизації осіб, у яких виявлені певні відхилення, що може призводити до порушення їхніх прав і свобод.

Перспективи розвитку діагностики пов'язані з подальшою інтеграцією досягнень психології, психіатрії, криміналістики та інформаційних технологій. Уже сьогодні ведуться дослідження щодо використання штучного інтелекту для аналізу поведінкових патернів і прогнозування злочинної поведінки. Очевидно, що у майбутньому це може стати важливим доповненням до традиційних методів. Проте при цьому завжди необхідно пам'ятати про дотримання прав людини та запобігання зловживанням.

Висновки. Узагальнюючи, можна сказати, що методи діагностики кримінальних перверсій становлять один із ключових інструментів для системи кримінальної юстиції, оскільки саме завдяки їм стає можливим глибше пізнання внутрішніх механізмів формування злочинної поведінки. Вони дозволяють не лише пояснити природу девіантних проявів і злочинних дій конкретної особи, а й виявити ті латентні фактори, що сприяють виникненню та закріпленню патологічних мотивацій, асоціальних установок та аномальних форм задоволення потреб. На цій основі формується можливість не тільки правильної кваліфікації злочинних діянь, але й створення умов для більш ефективної ресоціалізації правопорушників.

Важливим аспектом є й те, що діагностика кримінальних перверсій забезпечує розробку цілеспрямованих профілактичних заходів як на індивідуальному, так і на суспільному рівнях. На рівні окремої особи

результати дослідження дозволяють коригувати поведінкові установки, прогнозувати ймовірність повторних правопорушень і своєчасно запобігати рецидиву. На рівні суспільства комплексні дані про поширення та характер кримінальних перверсій дають можливість розробляти ефективні програми соціальної профілактики, виховні стратегії та державні політики, спрямовані на зміцнення правопорядку.

Таким чином, комплексний підхід до діагностики, який поєднує психологічні, криміналістичні та соціальні методи, є найбільш перспективним і відповідає сучасним потребам науки та практики. Використання міждисциплінарних підходів дозволяє не лише встановлювати глибинні причини злочинної поведінки, а й розробляти адекватні інструменти для її контролю та попередження, що особливо актуально в умовах трансформації суспільних відносин і зростання складних форм злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Синєокий О.В. Психолого-правові проблеми кримінальної сексопатології. Вступ до криміноперверсології: монографія. Харків: Право, 2009. 752 с.
2. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Т. 18 : Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В. І. Шакун (голова), В. І. Тимошенко (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2019. 544 с. : іл.
3. Максимова Н.Ю. Психологія девіантної поведінки : навчальний посібник. Київ: Либіль, 2011. 520 с.
4. Кримінально-виконавча психологія: Підручник. -2-ге вид./за заг. ред. В.Й. Бочелюка, Т.А. Денисової, О.М. Тогочинського. Київ: КНТ, 2024. – 643 с.
5. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. Юридична психологія : підручник; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2025. 280 с.
6. Чернов О.В. Особливості застосування судово-психологічної та судово-психіатричної експертиз при розслідуванні кримінальних правопорушень: теорія та практика. *Судово-експертна діяльність : проблеми, стратегії та інновації* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, Кишинів, Київ, Одеса, 28 листопада 2024 року). Львів : Растр-7, 2024. С. 385-387.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 17.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025